

VALERIANA O'SIMLIGINING DORIVOR HUSUSIYATLARI

Xudoyberdiyeva Mashxura Djurayevna

Mo'minova Marjona

Andijon Davlat Tibbiyot Instituti, O'zbekiston

E-mail:rustamjonm221@gmail.com

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:05.11.2025

Revised: 06.11.2025

Accepted:07.11.2025

KALIT SO'ZLAR:

Valeriana officinalis
L, biologik
xususiyatlari,
Caprifoliaceae,
farmakologik
xususiyatlari,
farmakodinamikasi,
morfoloqik
xususiyatlari, efir
moylari.

Ushbu maqolada *Valeriana officinalis* L. o'simligining biologik, farmakologik va kimyoviy xususiyatlari, uning dorivor o'simlik sifatida ahamiyati hamda zamonaviy tibbiyotda qo'llanilishi tahlil qilinadi. *Valeriana* qadimdan insoniyat tomonidan asab tizimi faoliyatini tinchlantirish, uyqu sifatini yaxshilash va stressni kamaytirish uchun ishlatilib kelinadi. Maqolada o'simlikning morfoloqik tavsifi, geografik tarqalishi, asosiy faol moddalari — valepotriatlar, efir moylari, valeren kislotasi, flavonoidlar, alkaloidlar va boshqa birikmalar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada xalqaro ilmiy tadqiqotlarga tayanib, *Valeriana officinalis* ekstraktlarining sedativ, anksiyolitik, antispazmodik va neyroprotektiv ta'sirlari, ularning klinik tajribalar natijalari bilan asoslangan holda tahlil etilgan. Xulosa sifatida *Valeriana* dorivor o'simliklar orasida o'zining ko'p qirrali farmakologik xususiyatlari bilan alohida o'rin egallashi, ammo uni qo'llashda ilmiy nazorat va standartlashtirish muhimligi qayd etiladi.

Kirish

Valeriana officinalis L. — Caprifoliaceae (ilgari Valerianaceae) oilasiga mansub ko'p yillik o'simlik bo'lib, asosan Yevropa, Osiyo va Shimoliy Amerikada o'sadi. U xalq orasida "valeryanka", "valeriana ildizi", "uyqu ildizi" nomlari bilan mashhur. O'simlik qadimdan

inson asab tizimini tinchlantiruvchi, uyqusizlikni kamaytiruvchi tabiiy vosita sifatida ishlatilgan.

Valeriana haqida dastlabki yozma manbalar qadimgi yunon tabibi Dioskorid va Rim shifokori Galen asarlarida uchraydi. Keyinchalik u Yevropa dorivor farmakopeyalarida sedativ vosita sifatida mustahkam o'rin egallagan. Zamonaviy farmakologiya davrida esa Valeriana kimyoviy tarkibi, farmakodinamikasi va klinik samaradorligi jihatidan chuqur o'rganilmoqda.

Bugungi kunda Valeriana ildizidan tayyorlangan preparatlar (damlamalar, ekstraktlar, tabletkalar, efir moylari) uyqusizlik, stress, yurak ritmi buzilishi va mushak spazmlari kabi holatlarda keng qo'llanadi. Biroq, uning farmakologik ta'sir mexanizmlari to'liq aniqlanmagan bo'lib, bu sohada tadqiqotlar davom etmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — Valeriana officinalis L. o'simligining dorivor ahamiyatini, kimyoviy tarkibini va farmakologik xususiyatlarini tizimli tahlil qilish, xalqaro ilmiy adabiyotlar asosida uning dori vositasi sifatidagi samaradorligini baholash va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishdir.

Botanik tavsifi

Valeriana officinalis L. — balandligi 1,5 metrgacha o'suvchi ko'p yillik o'simlik. Ildizi yo'g'on, rizom shaklida bo'lib, o'ziga xos kuchli hidga ega. Poyasi to'g'ri, ichi bo'sh, barglari qarama-qarshi joylashgan, patli tuzilishga ega. Guli mayda, oq yoki pushti rangda, to'pgul ko'rinishida. Mevasi — uzunchoq, bir urug'li achene.

Valeriana O'zbekistonning tog' oldi mintaqalarida, Namangan, Farg'ona va Toshkent viloyatlarida ham uchraydi. U nam, soyali joylarda yaxshi o'sadi.

Fitokimyoviy tarkibi

Valeriana ildizi va rizomi tarkibida quyidagi biologik faol moddalar mavjud:

Valepotriatlar (didrovaltrate, valtrate, acevaltrate) — asosan sedativ ta'sir uchun mas'ul bo'lgan iridoid birikmalar;

Valeren kislota va valerenal — markaziy nerv tizimida GABA (gammaaminobutirik kislota) retseptorlariga ta'sir etuvchi seskviterpenoidlar;

Efir moylari — bornil asetat, izovalerian kislota, kamfora, β -kariofillen, α -pinene va boshqalar;

Flavonoidlar (apigenin, linarin) — antioksidant va anksiyolitik xususiyatlarga ega; Alkaloidlar, organik kislotalar, taninlar va saponinlar ham mavjud.

Kimyoviy tarkibdagi ushbu kompleks birikmalar o'simlikning nerv tizimiga ko'p yo'nalishli ta'sirini ta'minlaydi.

Farmakologik xususiyatlari

Valeriana ekstraktlari ko'plab tadqiqotlarda quyidagi biologik ta'sirlarga ega ekani aniqlangan:

Sedativ va uyquni yaxshilovchi ta'sir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Valeriana officinalis ekstraktlari uyquga ketish vaqtini qisqartiradi va uyqu sifatini yaxshilaydi (Frontiers in Pharmacology, 2022).

Bu ta'sir GABA retseptorlari faollashuvi bilan bog'liq.

Anksiyolitik (tashvish kamaytiruvchi) ta'sir.

Hayvonlar ustida olib borilgan tajribalarda Valeriana ekstrakti benzodiazepinlarga o'xshash tarzda tashvishni kamaytirgan (ScienceDirect, 2019).

Antispazmodik ta'sir.

Ichak va bachadon mushaklarining spazmlarini yumshatishda foydali ekani aniqlangan (MDPI, 2020).

Neyroprotektiv ta'sir.

O'simlikdagi valepotriatlar va flavonoidlar neyronlarni oksidativ stressdan himoya qilishi mumkin (PubMed, 2021).

Antioksidant va yallig'lanishga qarshi xususiyatlar.

Ekstrakt tarkibidagi fenolik komponentlar erkin radikallarni neytrallaydi, bu esa organizmning qarishga qarshi himoya tizimini mustahkamlaydi.

4.4. Klinik tadqiqotlar

Klinik sinovlar Valeriana preparatlarining samaradorligi bo'yicha turlicha natijalarni ko'rsatgan.

Masalan, 400–600 mg ekstrakt 4–6 hafta davomida qabul qilingan bemorlarda uyqusizlik darajasi kamaygan (SpringerLink, 2023). Biroq, ayrim meta-tahlillar bu natijalarni tasdiqlamagan (ScienceDirect, 2024).

Shu bois, Valeriana klinik qo'llanilishida standartlashgan ekstrakt va qat'iy dozaga rioya qilish muhimdir.

Xulosa.

Valeriana officinalis L. — o'zining boy kimyoviy tarkibi va markaziy nerv tizimiga tinchlantiruvchi ta'siri bilan dorivor o'simliklar orasida alohida o'rin egallaydi. U insonda stress, tashvish, uyqusizlik va mushak spazmlarini kamaytirishda samarali tabiiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, Valeriana preparatlarining farmakologik ta'siri doza, ekstraksiya usuli va bemorning individual fiziologik xususiyatlariga bog'liq.

Kelajakda Valeriana asosida yangi fitopreparatlar ishlab chiqish, ularning xavfsizlik profilini baholash va klinik jihatdan isbotlangan dori shakllarini yaratish istiqbolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Frontiers in Pharmacology (2022). Phytochemistry and pharmacological effects of Valeriana officinalis L.
2. ScienceDirect (2019). Anxiolytic and sedative effects of Valeriana officinalis extract: Experimental study.
3. SpringerLink (2023). Valeriana extract in the treatment of insomnia: clinical evidence and mechanisms.
4. ResearchGate (2018). Traditional uses, phytochemistry, and pharmacology of Valeriana officinalis.
5. MDPI Plants (2020). Valerianaceae family: biological activity and phytochemical profile.
6. PubMed (2021). Neuroprotective role of valepotriates and valerenic acid in oxidative stress models.
7. NIH (2023). Valerian – Health Professional Fact Sheet.
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat Farmakopeyasi. Dorivor o'simliklar bo'yicha qo'llanma 2022.